

О. О. Волобуєвакандидат юридичних наук, професор, проректор
Донецького державного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-8601-4344>

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У статті досліджено проблеми початкового етапу розслідування домашнього насильства. Автором акцентовано увагу на важливості даного етапу, оскільки за результатами їх провадження формують початкову доказову інформацію, котра слугує підставою для проведення наступних слідчих дій та первинної кваліфікації кримінального правопорушення. Встановлено, що завданням початкового етапу розслідування є пошук, виявлення і узагальнення доказів, які сприяють оперативному розкриттю і розслідуванню випадків домашнього насильства.

Визначено, що використовуючи знання, що отримані шляхом вивчення практики розслідування домашнього насильства, можливо суттєво покращити рівень якісного розслідування подібних кримінальних правопорушень, знизити латентність домашнього насильства.

Вказано, що на початковому етапі розслідування домашнього насильства встановлюється доказова інформація про більшість фактичних обставин, які вказують на наявність складу кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 126-1 КК України. Інформація, яку отримує слідчий на початковому етапі розслідування, може носити суперечливий характер, іноді її недостатньо для формування чіткого висновку про факт вчинення кримінального правопорушення, а також про дії, що йому передували та мали місце після його закінчення.

Однак інформація, що зібрана слідчим на початковому етапі розслідування є вкрай важливою, вона покладається в основу висунення слідчих версій та формування подальшого плану розслідування. Тому дії слідчого повинні бути послідовними, логічними та взаємоузгодженими. До найважливіших і найпоширеніших слідчих (розшукових) дій методики початкового етапу розслідування домашнього насильства можна віднести насамперед огляд місця події, речей (одягу, знярядь злочину), освідування, слідчий експеримент та допит, призначення експертиз.

Ключові слова: домашнє насильство, розслідування, слідчі ситуації, взаємодія, слідча (розшукова) дія

Постановка проблеми. Науковий і практичний інтерес до проблеми домашнього насильства обумовлений, перш за все, постійним ростом насильницьких кримінальних правопорушень на ґрунті сімейно-побутових конфліктів. Сьогодні зростає кількість випадків домашнього насильства, проблема домашнього насильства загострюється, оскільки напряму залежить від різноманітних соціальних напружень, у тому числі пандемії та війни, які посилюють стрес. Це спричиняє в осіб, які схильні до сімейного насильства, появу потреби контролю над тими, хто є більш вразливим, що, своєю чергою, викликає побутові конфлікти і призводить у результаті до домашнього насильства. Успіх у встановленні події кримінального правопору-

шення, а також виявлення, фіксація, вилучення його слідів для подальшого розслідування і розкриття багато в чому залежить від ефективності дій слідчого на початковому етапі розслідування. Основним завданням початкового етапу розслідування є пошук, виявлення й узагальнення доказів, які сприяють оперативному розкриттю і розслідуванню випадків домашнього насильства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми домашнього насильства у своїх працях досліджували А. О. Байда, І. О. Бандурка, О. В. Баранова, І. В. Басиста, О. В. Бойко, В. О. Брижик, А. А. Васильєв, Т. І. Возна, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, О. М. Джужа, І. В. Дроздова, М. В. Євсюкова, А. В. Запорожцев, М. Г. Заслав-

ська, А. В. Ілліна, А. О. Йосипів, О. В. Ковальова, А. В. Лабунь, О. М. Мусієнко, В. В. Пивоваров, М. І. Рошка, О. Г. Стрельченко, М. І. Хавронюк, Г. О. Христова, С. С. Чернявський, О. А. Шаповалова, Л. О. Шевченко та інші, однак питанням окремих етапів розслідування в цілому та початкового етапу розслідування кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 126-1 КК України, приділено недостатньо уваги.

Метою статті є встановлення особливостей початкового етапу розслідування домашнього насильства, узагальнення рекомендацій та висунення пропозицій щодо покращення ефективності слідчих дій, організаційних та оперативно-розшукових заходів.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі науковий і практичний інтерес до проблеми домашнього насильства невпинно зростає. Це обумовлено зростанням кількості випадків вчинення домашнього насильств, а розслідування таких кримінальних правопорушень є складним процесом, успіх якого залежить від правильності і своєчасності слідчих дій на початковому етапі розслідування.

Слідчі дії на початковому етапі розслідування – це сукупність дій слідчого, що здійснюються ним на самому початку розслідування й котрі спрямовані на встановлення фактів кримінального правопорушення, його особливостей, з'ясування обставин і збирання доказів, необхідних для висунення версій, а також планування розслідування. Як зазначає І. А. Ботнаренко, початковий етап розслідування будь-якого кримінального правопорушення становить наукову категорію криміналістичної науки. Послугуються нею для позначення періоду досудового розслідування, на якому за допомогою слідчих дій, організаційних та оперативно-розшукових заходів, виконуваних одразу після відкриття кримінального провадження, встановлюють обставини події, які мають ознаки злочинного діяння, необхідні: для орієнтування органів та осіб, що розслідують кримінальне правопорушення; висунення версій; планування розслідування; розшуку та затримання злочинця; забезпечення відшкодування збитку; припинення кримінального правопорушення [1, с. 83].

О. В. Пчеліна наголошує, що, починаючи з виявлення факту вчинення домашнього насильства й упродовж його досудового розслідування, слідчий повинен застосовувати всі наявні в нього засоби й методи не тільки для

того, щоб зібрати достатню доказову базу, яка б підтверджувала причетність і вину злочинця до вчинених протиправних діянь, але й припинити його злочинну діяльність, а також забезпечити надання необхідної допомоги потерпілому. У цьому контексті особливу увагу під час формування методики розслідування домашнього насильства потрібно приділити визначенню видів, форм і порядку взаємодії [2, с. 331].

Зокрема, слід визначити алгоритм дій слідчого під час взаємодії з іншими підрозділами органів Національної поліції; закладами охорони здоров'я; департаментами соціального захисту населення; центрами соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді; центрами соціально-психологічної допомоги; соціальними центрами матері й дитини; кризовими центрами; центрами медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї; соціальними гуртожитками для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; службами в справах дітей; закладами соціального захисту дітей (центрами соціально-психологічної реабілітації дітей і притулками для дітей); бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я; центрами/ бюро з надання безоплатної вторинної правової допомоги; громадськими організаціями; мобільними бригадами соціально-психологічної допомоги [3, с. 34–41]. Ю. В. Кузьменко конкретизує, що «першою, хто виїжджає на виклики з домашнього насильства, є патрульна поліція, яка отримує повідомлення на «102», приймає повідомлення з національної гарячої лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації чи з інших джерел та організовує виїзд патрульної бригади на місце правопорушення. У деяких регіонах України першою за цим напрямом на місце події виїжджає створена спеціально група реагування поліції «Поліна». У межах повноважень поліції знаходиться прийом і розгляд заяв про вчинення домашнього насильства» [4, с. 99].

У всіх обласних центрах та великих містах України створені мобільні групи реагування (загальна кількість 55), які реагують на виклики, пов'язані із вчиненням домашнього насильства, та вживають всіх необхідних заходів щодо припинення правопорушення, його документування та забезпечення безпеки потерпілої особи. Успіхом у цій сфері можна назвати досягнення системи закритого циклу – коли особа отримує комплексний захист: оперативну реакцію після звернення на лінію «102», конфіденційність, професійних працівників, супровід до безпечної

інфраструктури, надання потрібної медичної, психологічної та правової допомоги [5, с. 10].

На початковому етапі розслідування домашнього насильства основним завданням слідчого є пошук, виявлення й узагальнення доказів, які сприятимуть оперативному розкриттю і розслідуванню домашнього насильства. Особливістю слідчих дій на початковому етапі розслідування є те, що саме результати їх провадження формують початкову доказову інформацію, котра слугує підставою для проведення наступних слідчих дій та первинної кваліфікації кримінального правопорушення. Л. М. Лобойко слушно зауважує, що на момент отримання і вивчення первинних відомостей, попри їх можливу обмеженість, правова кваліфікація діяння має бути встановлена обов'язково. Це потрібно для визначення різновиду (галузі) юридичного процесу, у межах якого будуть встановлюватися обставини діяння в обсязі, необхідному для більш точних висновків щодо його кваліфікації [6, с. 90]. Насамперед, це важливо для розслідування домашнього насильства, оскільки воно пов'язане з наявністю норм як адміністративного (ст. 173-2 КУпАП), так і кримінального законодавства (ст. 126-1 КК України), які встановлюють юридичну відповідальність за ці правопорушення, та необхідністю їх відмежування. Основною відмінністю вказаних норм є систематичність вчинення зазначених дій [7, с. 94]. Тому для слідчого вкрай важливо на початковому етапі розслідування встановити всі факти, зібрати докази та показання свідків, які в подальшому ляжуть в основу обвинувачення. У цьому контексті важливого значення набуває алгоритм дій поліцейського. Він залежить від багатьох обставин. Як зазначає М. М. Коваль, на початковому етапі розслідування слід встановити джерела отримання інформації (докладно з'ясовують, хто звернувся із заявою до правоохоронних органів, якщо просто надійшло повідомлення від інших осіб, встановлюють особу, яка потерпіла від конкретного злочину, та осіб, які про це повідомили); інформацію про особу потерпілого, що допоможе з'ясувати мотиви та цілі злочинця, а також спосіб, обстановку й місце вчинення злочину; здійснити реєстрацію заяви та внести її до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР); у разі можливості оглянути місце події (залежить від ситуації, яка склалась, і часу, що минув). Оцінювання слідчої ситуації, що дає змогу слідчому визначити та поставити перед собою певні завдання для розслідування конкретного кримінального

правопорушення; висування версій відповідно до слідчої ситуації; обрання форм і прийомів взаємодії з оперативними службами, залучення спеціалістів; складання плану розслідування [8, с. 98].

Перш за все, слід оцінити джерело надходження інформації про вчинення домашнього насильства. Зауважимо, що інформація про вчинення домашнього насильства до підрозділів Національної поліції України може надходити як безпосередньо від громадян, які постраждали від домашнього насильства або ж яким про це стало відомо, так і від суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, визначених у ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Крім того, зазначені суб'єкти відповідно до ст. 15 вказаного Закону здійснюють взаємне інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти домашнього насильства у випадках, передбачених Законом [9]. Така інформація може мати як кримінальний, так і некримінальний характер і підлягає обов'язковій реєстрації в інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» [7, с. 95].

Аналіз вивчених кримінальних проваджень, що відкриті за ст. 126-1 КК України, дозволяє виокремити кілька слідчих ситуацій, беручи до уваги джерело надходження інформації про вчинене кримінальне правопорушення і визначити алгоритм слідчих дій на початковому етапі.

1. Інформація про вчинення домашнього насильства отримана від потерпілої особи (або її законного представника). Звернення від громадян надходять до органів (підрозділів) поліції у вигляді листів з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку або за допомогою засобів телефонного зв'язку, через контактні центри, телефонні «гарячі лінії» під час їхнього особистого прийому посадовими особами. Зазвичай потерпілі не виявляють особливої ініціативи та неохоче звертаються до правоохоронних органів із заявою про вчинення щодо них домашнього насильства, оскільки часто перебувають під впливом домашнього насильника, а також близьких родичів і домашньої обстановки. Коли ж все-таки потерпіла особа наважилась звернутись до правоохоронних органів, необхідно прийняти заяву від потерпілої особи, провести спілкування/бесіду з постраждалою від такого насильства особою або її представником, з'ясувати обставини конфлікту та виявлення чинників і умов, які створю-

ють або можуть створювати небезпеку для цієї особи, провести огляд місця події, якщо потерпіла особа зверталась за наданням медичної допомоги – зробити запит на отримання медичної документації, допитати свідків та очевидців, допитати підозрюваного.

З огляду на практику Європейського суду з прав людини (п. 4 справи «Левчук проти України»), у разі відмови потерпілих від своїх скарг, поліцейські зобов'язані оцінювати тяжкість ситуації з метою пошуку належного її врегулювання, а також здійснення всебічного аналізу ризиків, з якими вони проживають жити [11]. Як зазначають науковці, правове значення даного рішення ЄСПЛ полягає в тому, що, фактично, суд запропонував матрицю аргументації для національних судів у справах щодо домашнього насильства, а головне – це рішення вкотре нагадало про захист прав людини та основоположних свобод й те, що суди мають надавати пріоритет правам жінок на життя та фізичну і психічну цілісність порівняно з правами кривдників й викорінювати причини гендерного насильства [5, с. 9].

Ми підтримуємо думку дослідників, які вважають, що для даної категорії справ слід розширити перелік підстав порушення кримінальних проваджень, а саме розширити коло суб'єктів. До заяви потерпілого пропонують додати такі джерела інформації, як: заяви/повідомлення родичів постраждалої особи, повідомлення органів та установ, котрим стало відомо про систематичне вчинення домашнього насильства, а також самостійне виявлення слідчим, прокурором або іншою посадовою особою органу поліції обставин, що можуть свідчити про його систематичне вчинення. Необхідно виключити ст. 126-1 КК України із переліку кримінальних правопорушень, за якими кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення [7, с. 97]. Крім того, виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них належить до повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до ст. 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [9].

2. Повідомлення отримано із закладу охорони здоров'я. Особа, що потерпіла від домашнього насильства, може отримати тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, що змушує її звернутися за медичною допомогою. Своєю чергою, заклади охорони здоров'я зобов'язані повідомити про пацієнта з ушкодженнями кри-

мінального походження в районні територіальні підрозділи Головного управління Національної поліції. У такій ситуації необхідно провести з потерпілим спілкування/бесіду, поспілкуватися із представниками закладу охорони здоров'я з приводу пояснень потерпілого про механізм утворення отриманих травм, вилучити одяг потерпілої особи, провести огляд місця події, призначити судово-медичну експертизу з метою визначення ступеня тяжкості тілесного ушкодження, затримати підозрюваного, отримати пояснення від підозрюваного, провести огляд підозрюваного.

3. Інформація про вчинення домашнього насильства надійшла від суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, визначених у ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [9]. У цій ситуації необхідно провести бесіду з представниками вказаних органів, провести бесіду з неповнолітніми, які стали учасниками конфлікту, оглянути місце проживання потерпілого, провести бесіду з родичами, свідками, вчителями або вихователями, з'ясувати характеристики батьків (з місця роботи, проживання, довідки про судимість тощо).

Під час бесіди з потерпілими (особливо неповнолітніми потерпілими) слідчий у всіх випадках має уважно ставитися до їх фізичного та психологічного стану, проводити цю розмову конфіденційно, налагодити довірливі відносини та позитивний контакт. Детальна інформація про прийоми та способи спілкування з потерпілими від домашнього насильства міститься в методичних порадиниках та рекомендаціях [5, с. 13-15; 10, с. 25-28; 3, с. 21-32].

4. Явка з повинною. Така ситуація характерна у випадках, коли винний щиро розкаюється у вчиненому та самостійно звертається до правоохоронних органів, а жертва домашнього насильства отримала тяжку шкоду здоров'ю або їй заподіяно смерть. У таких ситуаціях необхідно допитати винного, з'ясувати обставини вчиненого, провести огляд місця події, призначити й провести судово-медичну експертизу, допитати свідків та очевидців події.

Таким чином, можемо зробити висновок, що ефективність розкриття кримінальних проваджень, що порушені за ст. 126-1 КК України, у багатьох випадках залежить від слідчої ситуації, що склалася. Аналіз слідчої ситуації дозволяє задати правильний вектор розслідування інциденту. Запропоновано класифікація типових ситуацій, які виника-

ють на початковому етапі розслідування, не є вичерпною. Слідчі ситуації можуть бути класифіковані за різними підставами й через те мають бути запропоновані різні алгоритми розслідування.

Однак незмінними залишаються обставини, що підлягають встановлення на початковому етапі розслідування і є окремою складовою методики розслідування домашнього насильства, що забезпечує цілеспрямоване планування та всебічне розслідування події кримінального правопорушення. Коло обставин, які підлягають обов'язковому встановленню, визначається чинним КПК України, описаними в статті 126-1 КК України складом злочину, та специфічними особливостями, що мають значення для ефективного проведення кримінального провадження та в цій категорії справ становлять: 1) обставини, що відносяться до події кримінального правопорушення; 2) обставини, які характеризують особу підозрюваного та потерпілого; 3) характер зв'язків між підозрюваним та потерпілим; 4) винуватість особи у вчиненні злочину; 5) вид та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Використовуючи знання, що отримані шляхом вивчення практики розслідування домашнього насильства, можливо суттєво покращити рівень якісного розслідування подібних кримінальних правопорушень, знизити латентність домашнього насильства.

Висновки. Таким чином, на початковому етапі розслідування домашнього насильства встановлюється доказова інформація про більшість фактичних обставин, які вказують на наявність складу кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 126-1 КК України. Інформація, яку отримує слідчий на початковому етапі розслідування, може носити суперечливий характер, іноді її недостатньо для формування чіткого висновку про факт вчинення кримінального правопорушення, а також про дії, що йому передували та мали місце після його закінчення. Однак інформація, що зібрана слідчим на початковому етапі розслідування є вкрай важливою, вона покладається в основу висунення слідчих версій та формування подальшого плану розслідування. Тому дії слідчого повинні бути послідовними, логічними та взаємоузгодженими. До найважливіших і найпоширеніших слідчих (розшукових) дій методики початкового етапу розслідування домашнього насиль-

ства можна віднести, насамперед, огляд місця події, речей (одягу, знарядь злочину), освідування, слідчий експеримент та допит, призначення експертиз.

Список використаних джерел:

1. Бонтаренко І. А. Домашнє насильство: початковий етап розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 2 (36). С. 82-92. DOI : 10.37025/1992-4437/2021-36-2-82.
2. Пчеліна О. В. Перспективність побудови методики розслідування домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 329-332. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/79>.
3. Віллс Е., Калашник О. О. Протидія домашньому насильству : практичний посібник для поліцейських : Проект Ради Європи «Боротьба з насильством щодо жінок та дітей в Україні». 75 с.
4. Кузьменко Ю. В. Адміністративна діяльність Національної поліції: протидія та запобігання домашньому насильству. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2 (27). С. 99–102. DOI : [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(27\).198](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(27).198).
5. Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції: метод. рек. / В. Л. Костюк, Н. В. Федоровська, М. В. Пашковська. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 42 с.
6. Лобойко Л. М. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 87–92.
7. Іщенко Т. В. Особливості початку досудового розслідування домашнього насильства. *Правові новели*. 2020. № 12. С. 92-100. DOI : <https://doi.org/10.32847/ln.2020.12.13>
8. Коваль, М. М. Методика розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції : дисс. ...канд. юрид. наук. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 237 с.
9. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
10. Протидія домашньому насильству органами Національної поліції: метод. посіб. / С. В. Альошкін, О. В. Даценко, К. Л. Бугайчук, Т. М. Малиновська, К. Ю. Шеремет. Харків : Харк. Нац. ун-т внутр. справ. 2019. 93 с.
11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Левчук проти України» (заява № 17496/19) від 03.09.2020. URL : https://rm.coe.int/case-of-levchuk-v-ukraine-in-ukrainian-upd/16809fdc12_ (дата звернення: 12.05.2022).

Volobuyeva O. O. Features of the initial stage investigation method of domestic violence

The scientific article examines the problems of the initial stage of domestic violence investigation. The author emphasized the importance of this stage, as the results of the proceedings form the initial evidentiary information, which serves as a basis for conducting subsequent investigative actions and the initial qualification of a criminal offense. It is established that the task of the initial stage of the investigation is the search, identification and summarization of evidence that contributes to the prompt disclosure and investigation of cases of domestic violence.

It is determined that it is possible to improve the level of qualitative investigation of similar criminal offenses significantly and to reduce the latency of domestic violence using the knowledge, gained by studying the practice of investigating domestic violence.

It is indicated that at the initial stage of the investigation of domestic violence, the evidentiary information about most of the factual circumstances that indicate the presence of elements of a criminal offense, the responsibility for which is provided for in the Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, is established. The information that the investigator receives at the initial stage of the investigation can be contradictory. This information sometimes is not enough to form a clear conclusion about the fact of the commission of a criminal offense, as well as about the actions, that preceded it and took place after its completion.

However, the information collected by the investigator at the initial stage of the investigation is extremely important, it is used as a basis for putting forward investigative versions and forming a further investigation plan. Therefore, the actions of the investigator must be consistent, logical and coordinated. The most important and common investigative (research) actions of the initial stage of domestic violence investigation include, first of all, an inspection of the scene, things (clothes, crime instruments), survey, investigative experiment and interrogation, appointment of expertise.

Key words: *domestic violence, investigation, investigative situations, interaction, investigative (search) action.*